

РЕЗЮМЕ. Мақолада XIX асрнинг иккинчи ярми XX аср бошларида Қорақалпоғистондаги маданий-тарихий шароит, жадидчилик ҳаракатининг кириб келиши, таълим соҳасидаги ислохотлар, жадид мактабларининг ташкил этилиши, янги авлод дарсликларининг чоп этилиши масалалари ҳақида сўз боради.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются культурно-исторические условия Каракалпакстана во второй половине XIX - начале XX века, возникновение джадидского движения, реформы в сфере образования, создание джадидских школ, издание учебников нового поколения.

SUMMARY. The article examines the cultural and historical conditions of Karakalpakstan in the second half of the 19th - early 20th centuries, the emergence of the Jadid movement, reforms in the field of education, the creation of Jadid schools, and the publication of new generation textbooks.

MEDIATA'LIMNING DIDAKTIK XUSUSIYATLARI VA FANLARGA INTEGRATSIYALASHNING SHART-SHAROITLARI

D.Q.Sultonov – stajyor o'qituvchi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: axborot, illyustratsiya, motivatsiya, integratsiya, prognoz, tizimlashtirish, transformatsiya, nazorat, tekshirish, muvofiqlashtirish, aloqa, didaktika, funksiya, axborot, media matnlar, tabiatshunoslik, aloqa, o'rganish, moslashtirish, izohlash, tuzilish.

Ключевые слова: информация, иллюстрация, мотивация, интеграция, прогноз, систематизация, трансформация, контроль, верификация, координация, коммуникация, дидактика, функция, информация, медиатексты, естествознание, коммуникация, обучение, адаптация, интерпретация, структура.

Key words: information, illustration, motivation, integration, forecast, systematization, transformation, control, verification, coordination, communication, didactics, function, information, media texts, natural science, communication, learning, adaptation, interpretation, structure.

O'qituvchi mehnat qurollari o'qitish vositasi ekanligini hamma biladi. Ularni o'quv maqsadlariga erishish uchun foydalaniladigan barcha moddiy obyektlar deb hisoblash mumkin. Asboblarning bir qismi mutaxassislar tomonidan, ba'zilar esa o'qituvchi tomonidan tayyorlanadi. O'quv jarayoni amalga oshiriladigan bino va inshootlar, mebel va o'quv qurollari bilan birgalikda ular maktabning o'quv-moddiy bazasini tashkil qiladi.

O'quv jarayonini tashkil etishda o'quv vositalariga yetarlicha baho bermaslik alohida o'qituvchilardan boshlab, metodistlargacha bo'lgan turli darajalarda sodir bo'ladi. Argument juda oddiy: nima uchun bizga maxsus vositalar kerak, agar siz darslik, bo'r va doska bilan ishlasangiz.

Darhaqiqat, V.A.Jukovskiy na film lentarlari, na videofilmlar va kompyuter dasturlariga ega bo'lmagan holda juda muvaffaqiyatli dars berdi. Fransuz didaktiklari L.Porshe va P.Ferranlar XX asr pedagogika fanining rivojlanishidagi eng muhim voqealardan biri sifatida o'qitishning texnik vositalarini qo'llashni bejiz aytishmagan. O'quv qurollari o'quv jarayonining katta imkoniyatlarini yashiradi va ularga nisbatan salbiy munosabat, birinchi navbatda, o'qituvchining darsda va mavzu bo'yicha darsdan tashqari ishlarda ulardan foydalanish usullari haqida maxsus bilimga ega emasligi bilan bog'liq. Ikkinchi sabab - o'quv qurollarining alohida na'munalarining sifati pastligi, ulardan foydalanish ta'lim sifati zarur keltiradi [1].

Bugungi kunda ta'lim mazmuni hajmi va uni rivojlantirishga ajratilgan vaqt o'rtasidagi nomuvofiqlik muammosi dolzarbligicha qolmoqda. Bu ayniqsa, tabiatshunoslik siklining predmetlarida yaqqol ko'rinadi. Psixologik-fiziologik va pedagogik-ergonomik talablar asosida tuzilgan tayanch o'quv dasturi doirasida soatlarni yanada ko'paytirish mumkin emasligi ko'rsatilganligi sababli, ta'lim bilimlarini birdaniga uzatishning yangi usullarini izlash kerak. O'rganganga kim o'rgatadi va yangi vositalar muqarrar ravishda yangi o'rganish vositalarini talab qiladi.

O'quv qo'llanmalarining tasnifi ikkita tushunchaga bo'linadi: texnik o'qitish vositalari (TO'V) va ekranli ovozli o'qitish vositalari (EOO'V).

TTQ turli xil texnik qurilmalar bo'lib, ular inson faoliyatining turli sohalarida qo'llanilishi mumkin [2].

Misol uchun, proyeksiya apparati ham dam olish sohasida, ham ta'lim sohasida qo'llaniladi. Kompyuter nafaqat matematik hisob-kitoblar va modellarni qurish vositasi, balki yozuvchi, bastakor ijodi uchun vosita, uyda bo'sh vaqtini tashkil qilish uchun asbobdir. Ushbu texnik qurilma TO'V va EOO'V o'rtasidagi farqni aniq ko'rsatadi.

EOO'V – bu ma'lum bir vositada o'rnatilgan va unga kirish uchun texnik vositalardan foydalanishni talab qiladigan ta'lim ma'lumotlari. Zamonaviy EOO'V bir

nechta kichik turlar bilan ifodalanadi: rasmlı (slaydlar), bannerlar, kinofilmlar, videolar, televizion o'quv dasturlari, dasturiy pedagogik vositalar. Ulardan haqiqiy ekran tovushi filmlar, videofilmlar va ta'lim maqsadlariga erishish uchun mo'ljallangan multimedia kompyuter dasturlari.

Asosiy o'quv rejasining barcha fanlari bo'yicha o'quv qo'llanmalari tarkibiga kompyuterning kiritilishi g'alati hodisa emas edi: kompyuter dastlab maktabda foydalanish uchun mo'ljallanmagan boshqa texnik o'quv qurollari yo'lidan bordi. Kompyuterning eng muhim xususiyati interaktivlik emas, balki o'qituvchi tomonidan mustaqil ravishda ishlab chiqish va o'z o'quv qo'llanmalarini yaratish imkoniyatidir. Bunga boshqa dasturlarni, shu jumladan dasturiy pedagogik vositalarni yaratishda foydalaniladigan kompyuter dasturlarini ishlab chiqishda erishilgan yutuqlar yordam beradi.

Har qanday o'quv vositasini ishlab chiqishda tanlangan axborot tashuvchisi tomonidan qo'yilgan cheklovlarini hisobga olish kerak.

O'zingizning o'quv vositangizni yaratishni boshlaganingizda, tanlangan ma'lumot tashuvchining texnik imkoniyatlarini hisobga olmasdan, unga hech qanday didaktik funksiyalarni mexanik ravishda tayinlay olmasligingizni yodda tutishingiz kerak. Keling, ma'lumot tashuvchisi tomonidan yuzaga kelgan ba'zi cheklovlarini keltiraylik.

O'quv quroli: darslik, topshiriqlar to'plami

Cheklovlariga misollar: statik, ovozning yo'qligi, operatsion yordam, ma'lumotni olish va yaratish qobiliyati, o'rganilayotgan obyekt yoki hodisaga ta'sir qilish va bu ta'sirning oqibatlarini kuzatish qobiliyati.

O'qitish vositasi: bosma ish kitobi

Cheklovlariga misollar: statik, tovush yetishmasligi, o'rganilayotgan obyekt va hodisaga ta'sir qilish va bu ta'sirning oqibatlarini kuzatish qobiliyati.

O'qitish vositasi: film lentarlari

Cheklovlariga misollar: statik, yozib olish, ovoz yozish, o'rganilayotgan obyektga ta'sir qilish va bu ta'sirning oqibatlarini kuzatish.

O'quv quroli: dasturiy pedagogik vositalar

Cheklovlariga misollar: kompyuter ekranini idrok etish usulidan kelib chiqadigan cheklovlar [3].

O'z ta'lim vositangizni ishlab chiqishda cheklovlarini bilishning o'zi yetarli emas. Ayrim turdagi o'quv qurollarining qanday didaktik xususiyatlari borligini ham bilish kerak. Ushbu xususiyatlar diqqat bilan o'rganilgan va maxsus adabiyotlarda batafsil tavsiflangan, afsuski, o'qituvchi uchun mavjud emas.

Media xabarlarining didaktik xossalari va vazifalari bevosita axborot vositalariga bog'liq bo'lmagan media matnlarning xususiyatlari bilan bog'liq. Masalan, bosma matnlarning xossalarini o'rganish ularni uch guruhga

bo'lish mumkinligini ko'rsatdi: umumta'lim maktablari uchun o'quv matnlari, gazeta va jurnallar matnlari, badiiy matnlar. O'tkazilgan tahlil ularning bir qator xossalari bo'yicha keskin farqlanishini ko'rsatdi. So'nggi paytlarda maktab darsligiga u yoki bu darajada tabiatshunoslik bilimlari o'z aksini topgan badiiy adabiyotning alohida qismlarini kiritish tendensiyasi aniq namoyon bo'ldi. Ammo bunday qo'shimchalar aniq ifodalangan tizimni tashkil etmaydi, tizim bilan har bir holatda uzviy bog'liqdir.

Ta'limda kundalik hayot haqiqatlarini aks ettirish uchun media matnlardan foydalanish ta'lim va hayot o'rtasidagi bog'liqlik muammosini hal qilishda yangi yo'nalish ochadi, bu an'anaviy ravishda ishlab chiqarishni o'rganish bilan bog'liq bo'lib, bu ijtimoiy buyurtma bilan izohlanadi. Umumta'lim maktabi [4].

Aloqa turi. O'quv matnlari, garchi ular asosiy ta'lim darajasi uchun ma'lum bir "o'rtacha" talabani kutish va biroz boshqacha bo'lsa-da, baribir aniq maqsadli yo'nalishga ega. Iste'molchiga aniq yo'naltirilgan matnlar odatda aksinal deb ataladi (lotincha "o'q" dan), shuning uchun ta'lim matnlarini aksinal deb ham atash mumkin.

Gazeta va jurnallarning matnlari o'z tabiatiga ko'ra retialdir (lotincha "tarmoq" dan), lekin baribir ularni yaratishda mualliflar yana ma'lumotning "o'rtacha" iste'molchisiga e'tibor berishadi. Turli nashrlarda "o'rtacha" iste'molchi darajasini baholash har xil.

Gazeta va jurnal maqolalarida, to'g'ridan-to'g'ri uzatiladigan ma'lumotlarga qo'shimcha ravishda, deyarli har doim yoritilgan voqealarning shaxsiy bahosi mavjud, ya'ni ikki yoki undan ortiq axborot qatlamlari mavjud. Badiiy asar matnlarida "Undercurrents" ko'plab ma'lumotlar qatlamlarini yaratadi. Tabiatshunoslik sikli darslarida ommaviy axborot vositalarining ko'p qatlamli ma'lumotlarining asosiy maqsadini hech qanday an'anaviy o'quv qo'llanmasi bilan bera olmaydigan "ma'nolarni ochib berish" deb ta'riflash mumkin. Bu xususiyat ma'lum darajada talabalar tajribasiga xos bo'lib, o'quvchilar o'z kuzatishlarini qatlamlarga "saralashlari", eksperiment maqsadiga asosan mos keladigan qatlamni ajratib ko'rsatishlari kerak [5].

Matnni talqin qilish imkoniyati axborot qatlamlari soni va matnning maqsadi bilan bog'liq. O'quv matni uzatilgan ma'lumotni boshqacha tushunishga imkon bermaydi. Biroq, bu faqat bitta o'quv predmeti doirasida to'g'ri keladi, chunki turli ilmiy fanlarda bir xil atamalar turli xil ma'nolarga ega. Masalan, radikal, valentlik, indikator kabi atamalar.

Matbuot matnlari har doim yashirin ma'noga ega, shuning uchun turli o'quvchilar uni boshqacha talqin qilishadi. Ammo talqin qilish uchun eng katta imkoniyatlar fantastik asarlariga beriladi, chunki ularning matnlari mohiyatan ramzdir.

O'quv qo'llanmalarida mutlaqo zid bo'lgan turli xil talqin qilish imkoniyati katta didaktik salohiyatga ega. Qabul qilingan ma'lumotlarga ma'lum munosabatni qabul qilishni o'rganish, unda muallifning dunyoqarashini tushunishning yashirin tarkibiy qismini ochib berish imkoniyatlari shu yerda yashiringan. Bunday materiallarda maktab o'quvchilariga o'z bayonotlarini argumentatsiya

qilishni o'rgatish va nafaqat tinglash, balki raqibni eshitish qobiliyatini shakllantirish juda qulaydir.

O'quv matnlari auditoriyasi faqat ushbu dasturda ushbu fanni o'rganayotgan talabalar bilan cheklangan. Matbuot auditoriyasi yoshi, jinsi, ijtimoiy mavqei, ma'lumoti va boshqalardan qat'iy nazar, aholining barcha qatlamlarini qamrab oladi. Badiiy adabiyot oraliq o'rinni egallaydi: uning auditoriyasi cheklangan va adabiyotning ushbu janriga qiziqqan aholining ma'lum guruhlar tomonidan shakllantirilgan.

Moslashuv ta'lim matnlarida eng aniq namoyon bo'ladi, chunki ko'pchilik mualliflar ma'lumot iste'molchisining yosh xususiyatlarini hisobga olishadi.

Gazeta va jurnal maqolalari, badiiy adabiyot matnlari mualliflari o'zlari uzatayotgan ma'lumotlarni na iste'molchining yosh xususiyatlariga, na uning bilimiga moslashtirmaydi.

O'quv matnlarining tuzilishi aniq ifodalangan: semantik qismlar bir-biridan ajratilgan, asosiy g'oya turli bosma vositalar bilan ta'kidlangan. Aniq matn tuzilishining yorqin misoli - ko'plab nashrlardan o'tgan L.A.Svetkovning organik kimyo darsligi.

Media matnlarning didaktik xususiyatlari va vazifalari.

Xususiyatlari. Kundalik hayot haqiqatining aksi.

O'qitishdagi funksiyalar. Ta'limni hayot bilan bog'lash. Axborot xabaridagi noaniqlik va xatolarni aniqlashni o'rganish, ma'lumotlarga pozitsiyani egallash.

Xususiyatlari. San'at haqiqatining aks etishi.

Tabiatshunoslik va gumanitar bilimlarni uyg'unlashtirish. Axborot xabaridagi noaniqlik va xatolarni aniqlashni o'rganish, ma'lumotlarga pozitsiyani egallash.

Xususiyatlari. Muloqot haqiqati.

Axborot oqimlarining yo'nalishini tushunishni o'rganish.

Qatlamli ma'lumotlar.

"Ma'nolarni aniqlash" ni o'rganish, axborot oqimlari yo'nalishini tushunish.

Turli xil talqin qilish imkoniyati.

Axborot bo'yicha pozitsiyani egallashni o'rganish, yashirin komponentni aniqlash, xabar muallifining dunyoqarashini tushunish, muloqot maqsadini aniqlash.

Matndagi noaniqliklar.

Maxsus, ma'lumotnoma nashrlarida ma'lumot qidirishni rag'batlantirish.

Zaif tuzilish.

Media matnidagi asosiy fikrlarni ajratib ko'rsatishni o'rganish. Media matnlarning tuzilishini yaratishni o'rganish.

Axborotning kontekstga bog'liqligi.

Media matnidagi asosiy fikrlarni ajratib olishni o'rganish. Tabiatshunoslik va gumanitar bilimlarni uyg'unlashtirish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maqolada media-talimning xususiyatlari va fanlarga integratsiyalashning asosiy vositalari hamda shart-sharoitlari muhokama qilindi. O'qituvchi mehnat qurollari o'qitish vositasi ekanligi ham ayon bo'ldi. Ularni o'quv maqsadlariga erishish uchun foydalaniladigan barcha moddiy obyektlar deb hisoblash mumkinligi aniqlandi.

Adabiyotlar

1. Жури́н А.А. Интегрированное медиаобразование в средней школе. – М.: «Бином». Лаборатория знаний. 2013.
2. Брусенцова Т.Н. Оценка дидактической эффективности обучающих курсов. «Наставник» Вопросы психологии. 1989. №1.
3. Мунипов В.М., Зинченко В.П. Эргономика: человеко-ориентированное проектирование техники, программных средств и среды учебник. – М.: «Логос», 2001.
4. Назарова Т.С., Полат Е.С. Средства обучения: технология создания и использования. – М.: Изд-во УРАО, 1998.
5. Коменский Я.А. Великая дидактика. / Избранные педагогические сочинения. / под редакцией проф. А.А.Красновского. – М.: «Учпедгиз», 1995.

REZYUME. Ushbu maqolada media-talimning xususiyatlari va fanlarga integratsiyalashning asosiy vositalari hamda shart-sharoitlari muhokama qilinadi. Bu ommaviy axborot vositalari nazariyasining tabiiy fanlar siklining didaktik nusxasi bo'lgan media-talimga to'liq mos keladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматриваются особенности медиаобразования, а также основные средства и условия его интеграции в обучение. Это в полной мере справедливо и для медиаобразования, которое является дидактической копией теории масс-медиа в предметы естественно-научного цикла.

SUMMARY. This article discusses the features of media education and the main means and conditions for integrating it into the sciences. This is fully consistent with media education, which is a didactic copy of the natural science cycle of media theory.